תנ"כון tenachon

De Profeten, meegelezen met de leraren van Talmoed en Midrasj en met de grote Joodse verklaarders van de Middeleeuwen tot heden

3

Samengesteld door Eli Whitlan in nauwe samenwerking met Rabbijn Yehuda Aschkenasy en met medewerking van drs. Dodo van Uden en dr. Marcus van Loopik

Thema's en struktuur van het boek Sjmoe'el

De hoofdthema's van het boek

De hoofdpersonen van het boek Sjmoe'el zijn Sjmoe'el zelf, Sja'oel en David. Sjmoe'el zelf maakte maar een klein deel mee van de periode die in het boek beschreven staat. Hij vormt de overgang van de periode van de richteren naar die van de koningen. Aan de ene kant wordt hij nog 'richter' genoemd (eind 7) aan de andere kant valt op hem de taak een koning aan te wijzen. Hij sterft al in het midden van het boek (1Sam. 25:1). Waarom wordt het hele boek dan toch naar hem genoemd? Omdat hij in wezen 'de' hoofdpersoon is. Het is Sjmoe'el die Sja'oel tot koning zalft. Hij is het die met Sja'oel twist en hem het koningschap ontneemt, hij is het die in het geheim David tot koning zalft. Het is Sjmoe'el die als profeet Gods hun lot en de loop van de gebeurtenissen bepaalt. Hij zalft de koningen niet alleen 'de jure', maar bewerkt – zelfs na zijn dood – dat ze het ook 'de facto' worden. De tijd tussen 'de jure' en 'de facto' beslaat bij Sja'oel een vrij korte tijd (1Sam. 9-10 tot eind 11). Bij David verloopt een veel langere tijd tussen zijn geheime zalving (1Sam. 16) en zijn uiteindelijke bevestiging tot koning 'over heel Israel' door 'alle oudsten van Israel' (2Sam. 5:3). Het is deze spanning tussen een koning 'de jure' en een koning 'de facto' die het hele boek zijn dramatische inhoud verleent. Het is deze spanning die leidt tot de tragedie van Sja'oel en de opkomst van David, de hoofdmoot van het boek.

De ontmoeting tussen de oude Eli en de jonge Sjmoe'el en tussen de oude Sjmoe'el en de jonge David (1Sam. 16) concretiseren de dramatiek van de overgang van geslacht op geslacht die de kern uitmaken van het boek. Daarom begint het boek met de overdracht van het leiderschap van Eli op Sjmoe'el, en eindigt het met de poging van Avsjalom om het koningschap aan David te ontnemen. Dit thema beheerst niet alleen het hele boek Sjmoe'el, maar het wordt in de loop van het boek steeds tragischer geaccentueerd. Eli draagt het leiderschap nog gelaten over aan zijn eigen leerling. Sjmoe'el aarzelt aanvankelijk om een koning aan te stellen. Sja'oel is niet bereid het koningschap aan David over te dragen en zoekt hem te doden. Avsjalom verlangt het koningschap zonder enige rechtvaardiging en wil zijn vader erom doden. Uit al deze variaties zien we hoe het menselijke element in ons boek worstelt met de Goddelijke leiding van de geschiedenis.

Sjmoe'el 1-2,1 / 1Samuel-2Samuel 1

NB 1Sam. 21:1-16 is in vele vertalingen 20:43-21:15

Overzicht boek

1 Geboorte van Sjmoe'el 1-2:11
2 Elie en zijn zonen 2:12-36
3 Sjmoe'els roeping 3
4 De ark en de Filistijnen 4-7
5 Israel vraagt een koning 8
6 Sja'oel tot koning gezalfd 9-10
7 Spanningen tussen Sjmoe'el en Sja'oel 11-15
8 Sjmoe'el zalft David 16
9 David en Golját 17
10 David, Jonatan, Michal 18
11 Sja'oel vervolgt David 19-26
12 David bij de Filistijnen 27-30
13 Dood Sja'oel en Jonatan 31
14 Davids treurzang 2Sam. 1

Inhoud

Het boek Sjmoe'el 33
Groepen profeten 34
Sjmoe'el en Mosjè 36
Zalven 37
De meisjes over Sjmoe'el 37
Channa's gebed
De ark weggevoerd 38
Sjmoe'el: één boek in tweeën 39
De roeping van Sjmoe'el 40
Gebed als protest 40
Sja'oel en Amalek 41
Jonatan en David 42
Omhoogvliedende letters 43
De persoon van Sja'oel 44
De Talmoed over Sja'oel 44
Michal 45
David spaart Sja'oels leven 46
Midrasj over David 46
Davids treurzang 47
Lernen met *Tenachon* 48

B. Folkertsma Stichting voor Talmudica Burgemeester Lamboylaan 18 1217 LD Hilversum Telefoon (035) 219406

De struktuur van het boek

De struktuur van het boek weerspiegelt deze thema's. De eerste hoofdstukken (1Sam. 1-7) gaan over Eli en Sjmoe'el en vormen een inleiding tot het gehele boek. De hoofdstukken 8-15 voeren Sja'oel, de tweede hoofdpersoon, ten tonele: zijn koningschap en zijn botsingen met Sjmoe'el en zijn ondergang. In de hoofdstukken 16-31 ontmoeten we de derde hoofdpersoon, David. Hij is in het geheim door Sjmoe'el gezalfd, wat leidt tot de hevige spanningen tussen David en Sja'oel. In dit deel sterven de beide eerste hoofdpersonen. De hoofdstukken 2Sam. 1-8 schilderen de opkomst en de glorie van David als koning. De hoofdstukken 9-20 beschrijven de neergang van David; 21-24 vormen een aanhangsel aan het boek: het eigenlijke slot vinden we in 1Koningen 1.

Het plotselinge optreden van Sja'oel en David als gezalfden door Sjmoe'el is het werk Gods. Hun neergang is het gevolg van hun zelfverheffing en hun vertrouwen in zichzelf. Het feit dat ze voor dit falen door de profeten worden berispt en dat het de profeten zijn die hun opkomst en ondergang bepalen verwijst naar de Goddelijke leiding die het boek doordesemt. Dit accent verleent niet alleen betekenis aan de geschiedenis, maar ook aan de opkomst en neergang in het leven van de mens.

De hoofdstukken 1-7: Eli en Sjmoe'el

De eerste zeven hoofdstukken vormen de inleiding tot beide delen van het boek, dat in feite één boek is (zie p. 39). In deze zeven hoofdstukken vallen weer drie eenheden te onderkennen. De eerste drie beschrijven de wijding van Sjmoe'el tot profeet en de overdracht van het leiderschap van de oude priester Eli op de jonge Sjmoe'el. Eli is oud en machteloos tegenover zijn boosaardige zonen. *Maar de jongeling Sjmoe'el werd groter en groter en welgevalliger, zowel bij de Eeuwige als bij de mensen* (2:26). En wanneer voor het eerst de profetie over hem komt, maakt God hem de ondergang van het huis van Eli bekend. De oude Eli maakt gelaten plaats voor de jonge Sjmoe'el. In hfdst. 4 vernemen we zijn dood en die van zijn zonen. Sjmoe'el is de ware leider. Hfdst. 7 onderstreept dit, zij het met een vrij traditionele schildering van Sjmoe'el's leiderschap. Het lijkt of het boek de figuur en de kracht van Sjmoe'el pas werkelijk tot leven wil brengen bij de zalving van Sja'oel in de hoofdstukken 9-10.

Tussen de hfdst. 1-3 en 7 schilderen 4-6 de nederlaag van Israel tegen de Filistijnen en het lot van de ark. Dit is de tweede inleiding tot het boek. Uit dit verslag blijkt de zwakte van het volk, dat niet is opgewassen tegen de Filistijnen. Hun formalistische en zelfs magische vertrouwen in de ark wordt beschaamd. Deze hoofdstukken grijpen daarmee terug op het thema waarmee het boek Sjof'tiem besluit: het morele en godsdienstige verval van het volk en de noodzaak van een centraal gezag.

De eerste zes hoofdstukken vormen daarmee de inleiding tot twee kernthema's van het boek: de menselijke problematiek bij de overdracht van het leiderschap van generatie op generatie (1-3) en de nationale problematiek van de zwakte van het volk, die een centrale leiding vergt.

In hoofdstuk 7 lijkt Sjmoe'el dit centrale gezag in te vullen. Zijn

Groepen van profeten

Tweemaal in ons boek stuiten we op groepen profeten (1Sam. 10:5-6 en 19:20-24) die profeteren. Het Hebr. voor profeteren is hier niet *niba* (waar het woord *navi* = profeet) vandaan komt, maar *hitnabé*. Ook in 18:10-11, waar Sja'oel vanuit zijn boze geest profeteerde, wordt dit woord gebruikt. S.R. Hirsch wijst erop dat de vorm *niba* alleen gebruikt wordt voor de ware profeet. Het woord wijst op het uitstromen van het woord Gods; degeen die dat ondergaat is een *navi*, een vat waar het Woord Gods doorheen stroomt. *Hitnabé* wordt altijd gebruikt voor een beginnende trap van profetie, een zich voorbereiden op de mogelijkheid dat God zich aan hem openbaren wil. Uit 10:5 krijgen we de indruk dat men met muziek de geest daartoe wil vrijmaken.

De groepen profeten kunnen dan ook gezien worden als leerlingen van profeten. Dat komt tot uiting in het verhaal 1Sam. 19:18-24: *Toen zond Sjmoe'el boden heen om David te halen en die zagen een groep profeten profeterende* [het werkwoord is *hitnabé*] *en Sjmoe'el stond vast over hen.* Malbiem verklaart dat de 'profeten' zich huiverend op de grond wierpen, onder invloed van de geest van profetie die zich roerde in Sjmoe'el, die zelf 'vast over hen stond'.

Nu kan men zich dat van de leerlingen van Sjmoe'el nog voorstellen. Maar hoe kunnen we begrijpen dat ook Sja'oels boden door zijn geest werden beroerd en óók gingen profeteren? Ralbag verklaart het als een wonder Gods: de boden keren daardoor niet terug naar Sja'oel, waardoor David kon ontkomen. Volgens Abravanel hoorden de boden de profetie, die hen zei dat David eens over heel Israel zou heersen en God niet zou toelaten dat Sja'oel hem doodde. En toen ze zagen dat Sjmoe'el, wiens woord God nooit had laten vallen (3:19) 'over hen stond', sloten ze zich aan bij de profeten. Wanneer tenslotte Sja'oel zelf David komt halen, wordt ook hij aangeraakt door de profetie. De zin *en hij viel naakt neer, heel die dag en*

geestelijke gezag staat buiten elke twijfel. Zijn politieke en militaire gezag is minder duidelijk. Weliswaar boekt het volk onder Sjmoe'els inspiratie een overwinning op de Filistijnen, maar dat is kennelijk niet voldoende om de roep om een koning te stillen. Zeker niet een koningshuis, waarvan de continuïteit door erfopvolging is gewaarborgd. Want net als bij Eli komen ook Sjmoe'els zonen daarvoor niet in aanmerking: *ze waren uit op winstbejag en namen steekpenningen aan en bogen het recht* (8:3). Maar terwijl Eli zijn plaats afstaat aan een geestelijk leider als hijzelf – zij het met een veel groter gezag – moet Sjmoe'el zijn politieke taak aan een wereldlijk leider afstaan.
Hij moet niet alleen een koning aanstellen, maar bovendien naast die koning zijn plaats als geestelijk leider handhaven. De roep om een koning *was slecht in de ogen van Sjmoe'el* (8:7). En daarmee begint een heel wat tragischer variatie op het thema dan de overgang van Eli naar Sjmoe'el.

De hoofdstukken 8-15: Sjmoe'el en Sja'oel

In de hoofdstukken 9-11 vernemen we hoe Sjmoe'el op Gods bevel Sja'oel tot koning zalft en het volk dit bevestigt. In 13:6-15 volgt dan Sjmoe'els verwerping van Sja'oel, die tenslotte ook door God bevestigd wordt.
Sjmoe'el ziet de roep van het volk om een koning als een nationale ramp en een verraad aan God die de werkelijke koning is. Zijn bitterheid wordt vergroot door het feit dat de leider die in zijn plaats zal komen een wereldlijk koning zal zijn; alsof er geen behoefte meer is aan geestelijke leiders als hij. Voor hem is dit een teken van het verval van het volk. Hij ziet er een vernietiging in van zijn levenswerk. Sjmoe'els persoonlijke en ideeële bitterheid dragen bij tot de tragedie van Sja'oel.
De hoofdstukken 9-11 (en ook 14) zijn de enige waarin Sja'oel geschilderd wordt in zijn glorie. En ze ademen een sfeer van opgewektheid. Sja'oel gaat op zoek naar de ezelinnen van zijn vader en vindt een koningstroon. Een typisch bijbels gegeven: wie het koningschap niet zoekt is de beste koning. In 10 wordt hij tot koning gezalfd. Hij wordt een ander mens (10:9) en profeteert met de andere profetenleerlingen van Sjmoe'el. Maar tevens komt nu een ander element in zijn leven binnen: zijn ondergeschiktheid aan Sjmoe'el: *Ga jij voor mij uit naar Gilgal, dan kom ik naar je toe om opstijgoffers te brengen en vredeoffers te brengen. Zeven dagen moet je wachten, tot ik kom en je zeggen zal wat je doen moet* (10:8). Deze zin krijgt een symbolische betekenis, omdat een dergelijk bevel later (in 13:7-14) aanleiding is tot de eerste botsing tussen Sja'oel en Sjmoe'el. De sfeer van opgewektheid is er echter nog altijd, zoals wanneer het lot Sja'oel aanwijst, die zich 'tussen de bagage verstopt had' en wanneer hij tevoorschijn komt een hoofd groter blijkt dan ieder ander (10:20-23). Dezelfde nederigheid vinden we in 11:5, waarin Sja'oel blijkt teruggekeerd naar zijn werk op het land en 'achter de runderen op het veld' tevoorschijn komt wanneer hij de nood van Jabeesj Gil'ad verneemt. De geest van het Eeuwige wordt vaardig over hem en hij roept heel het volk op tot de strijd (maar niet zonder daarbij ook de naam van Sjmoe'el te betrekken; 11:1-7). Hij weet de vijand te verslaan, waarna het volk opgetogen zijn koningschap vernieuwt. Het koningschap heeft zichzelf bewezen. Sja'oel heeft zijn gezag versterkt; de

heel de nacht (19:24) verklaren Ralbag en Rasji aldus, dat ook Sja'oel zich onder de profeten schaarde, de koningskleren uittrok en zich hulde in de kleren van Sjmoe'els leerlingen. Radak begrijpt de naaktheid van Sja'oel symbolisch: de profetie maakt dat hij – zij het voor een korte tijd – afstand doet van zijn persoonlijke gevoelens en de wil Gods in zich laat doordringen.
Vanuit het begrip *hitnabê* valt ook 18:11-12 te begrijpen: *En het was de volgende dag dat de boze geest van de Eeuwige* [zie ook 16:14] *vaardig werd over Sja'oel en hij profeteerde [hitnabê] midden in het huis en David speelde* [met snarenspel] *als elke dag; en de speer was in Sja'oels hand. En Sja'oel wierp de speer en zei: Ik zal David aan de wand spietsen, en David wendde twee keer zijn gezicht van hem af. Want Sja'oel vreesde voor David, want de Eeuwige was met hem en van Sja'oel was hij geweken.* Het profeteren van Sja'oel kan hier betekenen dat iets van de waarheid tot hem doordrong, namelijk dat God David had verkozen. Abravanel verkiest deze verklaring boven die van de targoem, die *hitnabê* hier vertaalt als 'hij sprak dwaasheid'. Deze vertaling is niet uit de lucht gegrepen. In Jer. 29:25-28 wordt een brief geciteerd waarin gezegd wordt: *De Eeuwige heeft je als priester aangesteld (–) om opzichters te zijn in het huis van de Eeuwige over ieder die gek is en profeteert [hitnabé], opdat je die boeit en in de gevangenis zet. De mitnab'iem* (van het werkwoord *hitnabê*) worden daarin gezien als gekken die zich uitgeven voor profeet en de Tempeldienst kunnen verstoren. Ook hieruit blijkt het verschil tussen het ware *niba* en het twijfelachtige *hitnabê*, dat alleen onder invloed van een echte profeet als Sjmoe'el een hele of halve waarheid kan bevatten. (Vgl. *Tenachon over de Tora* p. 313).

overeenstemming met Sjmoe'el lijkt volledig (11:14-15) en de slotwoorden van het hoofdstuk luiden: en *Sja'oel verheugde zich daar uitermate met alle mannen van Israel*.
In 12 neem Sjmoe'el als politiek leider afscheid van het volk met een rede waarin hij onderstreept dat een koning alleen zin heeft wanneer het volk de Eeuwige van ganser harte blijft dienen (vgl. daarvoor *Tenachon over de Tora* p. 334). Maar zijn verantwoordelijkheid als geestelijk leider blijft: wanneer Sja'oel afwijkt van de geboden Gods, dan zal Sjmoe'el, de profeet Gods, ervoor zorgen dat Sja'oel ten val komt.
De eerste toets die Sja'oel te doorstaan krijgt is een zéér zware. Een machtig leger van *30 000 wagens en 6000 ruiters en volk zoveel als het zand aan de oever van de zee* (13:5) belaagt Sja'oels legertje van enkele duizenden mannen. Sjmoe'el heeft hem echter namens God geboden zeven dagen op hem te wachten alvorens de strijd aan te binden, opdat hij, Sjmoe'el, de Eeuwige offers kan brengen (vgl. 10:8). Sja'oel wacht zeven dagen, maar wanneer Sjmoe'el niet komt, en zijn mannen in grote getale deserteren, brengt hijzelf de offers. Sjmoe'el rekent hem dit aan als een ernstige overtreding: Sja'oel gaat zozeer op in zijn militaire taak, dat hij Gods geboden op de tweede plaats laat komen. Uit het vervolg blijkt hoezeer Sja'oels overgave aan zijn taak in een ware manie verkeert. Hij is bereid zijn zoon Jonatan te doden wanneer die een bevel van hem verzaakt, ook al dankt hij hem de overwinning. Het volk dat overigens bereid is hem nu in alles te volgen (*Doe wat goed is in je ogen*, 14:36 en 41), houdt hem terug van het doden van zijn zoon (45). Niettemin: *overal waarheen hij zich wendde zegevierde hij. (–) en redde Israel uit de macht van hen die het plunderden* (47-48).
In hoofdstuk 15 lijken de rollen omgekeerd. Nu is het Sjmoe'el die oproept tot een totale oorlog tegen Agag, de nazaat van Amalek (en dit natuurlijk op grond van Deut. 25:19), terwijl Sja'oel erbarmen heeft en Agag en het beste van het vee laat leven! Sja'oels verontschuldiging luidt eerst: *het volk heeft het beste van de schapen en de runderen verschoond om het de Eeuwige je God te offeren* (15) en later (24): *Ik vreesde het volk en luisterde naar hun stem*. Sja'oel heeft opnieuw gedaan wat hem het beste lijkt, opnieuw tegen het gebod Gods in. Sja'oel bekent zijn overtreding (24, 30-31), maar de overtreding wordt hem niet vergeven. Sjmoe'el doodt Agag nu eigenhandig 33; en zie p. 7). En het hoofdstuk eindigt: *Sjmoe'el zag Sja'oel niet meer tot de dag van zijn dood, want Sjmoe'el rouwde over Sja'oel. En de Eeuwige had berouw dat Hij Sja'oel tot koning over Israel had aangesteld*.
Tragischer kan de botsing tussen de wereldlijke en de geestelijke verantwoordelijkheid niet worden uitgedrukt dan in dit hoofdstuk.

De hoofdstukken 16-31: Sja'oel en David

Dit deel, waarbij we 2Sam. 1 als epiloog kunnen betrekken, is het langste deel van ons boek, en tevens het meest tragische: de ondergang van Sja'oel en de opkomst van David, die eens de volgende koning wordt. Het thema van dit deel wordt neergezet in hoofdstuk 16. De eerste scène (1-13) beschrijft de ontmoeting tussen Sjmoe'el en David, waarbij Sjmoe'el David tot koning zalft: *van die dag af greep de geest van de Eeuwige David aan*. De zalving van David markeert het begin van zijn opkomst, en daar ligt de bron van zijn

Sjmoe'el en Mosjè

Mosjè en Sjmoe'el zijn elkaars gelijken. Want er staat (Ps. 99): *Mosjè en Aharon onder zijn priesters en Sjmoe'el onder hen die Zijn Naam uitroepen*. Maar er is ook een verschil tussen beiden. Mosjè ging naar binnen en kwam bij de Heilige Hij zij gezegend om Zijn woord te horen. Maar bij Sjmoe'el was het de Heilige Hij zij gezegend die tot hèm kwam. Want er staat (1Sam. 1:3): *En de Eeuwige kwam en stelde zich* bij Sjmoe'el. Waarom? De Heilige Hij zij gezegend overwoog: 'Met recht en gerechtigheid kom Ik bij de mens. Mosjè zat op zijn zetel en wie een rechtzaak had kwam bij hem om het recht te horen, zoals er staat (Ex. 18:13): *Mosjè zette zich neer om het volk te richten*. Maar Sjmoe'el spande zich in voor elke stad en gemeenschap om er te komen rechtspreken, zodat de mensen zich geen inspanning hoefden te getroosten om naar hèm te komen. Want er staat (1Sam. 7:17): *En hij ging van jaar tot jaar, en ging rondom naar Bet-El en Gilgal en Mitspa en hij richtte Israel in al die plaatsen*. Zei de Heilige Hij zij gezegend: Laat Mosjè, die op één plaats zijn rechterstoel heeft, naar Mij toekomen in de Tent van Samenkomst, om het Woord te horen. Maar Sjmoe'el, die naar de steden van Israel trok om ze te richten, naar hem ga Ikzelf toe om met hem te spreken. En daarmee gestand te doen wat er staat (Spr. 16:11): *'Een rechte waag en weegschaal zijn van de Eeuwige'* (Sjemot Rabba, 16).
De bedoeling van deze midrasj is natuurlijk niet om Mosjè te kleineren, maar om te laten zien dat Sjmoe'el een profeet is van de statuur van een Mosjè. De Schrift zelf geeft daar alle aanleiding toe. Naar het voorbeeld van Mosjè vermaant hij het volk en bidt hij voor het volk, soms in bijna dezelfde woorden (12:20-25). Net als Mosjè roept hij de Eeuwige op wonderen te doen in de hemel en op aarde (id. 17-18) en Hij beantwoordt zijn bede.

vertrouwen, zijn talenten en zijn vermetelheid. In 14 lezen we hoe de geest van de Eeuwige daarentegen van Sja'oel is geweken en hoe hij belaagd wordt door een boze geest. Daar ligt de bron van zijn ondergang. Hij ontmoet David, die zijn wapendrager wordt en hem door snarenspel verlichting schenkt. De liefde van Sja'oel voor David slaat in het vervolg van het boek echter allengs om in wantrouwen en haat, ook al blijkt de liefde nooit geheel te zijn geweken.
De overdracht van het koningschap speelt zich af tussen de regels en zonder dat de betrokkenen het zelf beseffen. Van de geheime zalving van David door Sjmoe'el heeft Sja'oel geen weet. Sjmoe'el eist van Sja'oel niet dat hij afstand doet van de troon. En David is niet op het koningschap uit. Het wantrouwen van Sja'oel verzwakt het land. Hij is koning geworden om de Filistijnen te verdrijven, maar kan dat niet zolang hij tevens David wil vervolgen. David, die eerst zijn rechterhand is tegen de Filistijnen, kan dat niet voortzetten omdat hij voor Sja'oel moet vluchten. Tenslotte moet hij zelfs zijn toevlucht nemen tot de Filistijnen en als het ware met hen tegen Israel vechten. Het lijkt of we weer terug zijn in de situatie van het eind van het boek Sjof'tiem: *In die dagen was er geen koning in Israel.* Het lijkt of de hele voortgang van de geschiedenis moet wachten op de oplossing van een menselijk probleem en met name van een man die ingaat tegen de lijn van de geschiedenis. Wanneer dit op een fatum lijkt te wijzen, is het goed ons te herinneren dat niet het fatum de verborgen kracht achter de bijbelse verhalen is, maar God.
De vraag naar de betekenis van de weg van de mens in de bijbel is de vraag naar de Goddelijke leiding, de vraag naar de weg van God. Maar die is verborgen en uit zich hier in een tragedie. En de tragedie is des te klemmender, omdat ze niet altijd een duidelijke strijd betreft tussen goed en kwaad. Zowel Sja'oel als David zijn menselijke mensen. Hun verhaal doet ons beseffen hier van doen te hebben met een geheimzinnig proces dat zich afspeelt buiten de polen van goed en kwaad (zie ook p. 44).
In de hoofdstukken 24 en 26 wordt Sja'oel tenslotte genezen van zijn waanzin en keert hij van zijn jaloezie terug tot zijn liefde voor David. En het is David die hem daartoe weet te brengen. De laatste woorden van Sja'oel tot David zijn niet alleen *Gezegend jij, mijn zoon David,* maar ook: *doen zal je wat je doen moet en je zal alles te-boven komen.* Ontslagen van zijn waanzin verandert hij in een gebroken man. De Sja'oel die ons tot dusver schrik aanjaagde in zijn waanzin, komt ons ineens dichterbij in zijn menselijkheid.
Hoofdstuk 28 toont ons Sja'oel bevend voor de strijd die hij tegen de Filistijnen moet aangaan. De waarzegster van Endor, bij wie nog eenmaal de geest van Sjmoe'el ontmoet, is diep met hem begaan. Tijdens zijn laatste strijd tegen de Filistijnen doodt Sja'oel zichzelf om niet in handen van de afgodendienaars te vallen. In 2Sam. 1 vernemen we de reaktie van David op de dood van Sja'oel en zijn hartsvriend Jonatan. De diepe pijn die uit zijn treurzang spreekt reinigt David's tragische relatie met Sja'oel. Pas nadat beiden elkaar hun liefde hebben bekend, is de tijd aangebroken voor de overdracht van het koningschap. De bespreking daarvan zetten we voort in *Tenachon over de profeten 4.*
(Zeer vrij naar Tswi Adar, *Ha sipoer hamikrai*, Jerusalem 1963.)

Zalven
Het zalven met olie van een koning (1Sam. 10:1), van de hogepriester (Lev. 8:10) en voorwerpen voor de eredienst (id.) is een symbolische uitdrukking van het wijden van mensen of voorwerpen aan God. S.R. Hirsch legt verband tussen Hebr. *masja*, 'uit het water trekken', en *masjach*, 'zalven', overgieten met olie, dat zich niet met water mengt. Het wordt daarmee symbool voor het scheiden of afstoten van het lagere. De koning in Israel werd gezalfd door een profeet of een priester, die door God daartoe gezonden is. Het bijvoeglijk naamwoord *masjiach haSjem*, 'de gezalfde van de Eeuwige', werd de aanduiding voor de koning en de hogepriester. Het woord wordt ook overdrachtelijk gebruikt voor door God verkoren personen die niet letterlijk zijn gezalfd, zoals de aartsvaders (Ps. 105: 15). Jesaja (61:1) zegt: *de Eeuwige heeft mij gezalfd om te verkondigen* en bedoelt daarmee: De Eeuwige heeft mij zijn Geest gezonden. In 1Kon. 19:16 gebiedt God tot Eliahoe om Elisja tot profeet te zalven, maar hij doet dat door Elisja zijn mantel om te doen. Het woord *masjiach*, 'gezalfde' gaat uiteindelijk ook staan voor de masjiach, de messias. Het Griekse woord voor 'gezalfde' is *christos.*

De meisjes over Sjmoe'el
Wanneer Sja'oel en zijn dienaar de meisjes die ze ontmoeten de weg vragen naar 'de ziener' (9:12-13), antwoorden ze met grote opgetogenheid: *Ja, hij is daar voor je. Haast je, want vandaag is hij in de stad gekomen, want er is vandaag een offermaal voor het volk op de hoogte. Als je in de stad komt zullen jullie hem vinden, voor hij de hoogte opgaat om te eten. Want het volk eet niet voor hij gekomen is, want hij zegent het offer, daarna eten de genodigden. Nu dan, ga heen, want jullie zullen hem dadelijk vinden.* Deze tekst kan zo gelezen worden, dat ze in hun enthousiasme allemaal door elkaar heen praten en ieder iets bijdraagt.

Channa's gebed

In Sjof'tiem zagen we hoe Avimelech het koningschap voor zich opeiste, en wat een fatale gevolgen dat had (hfdst. 9). Het verhaal is een felle afwijzing van menselijk koningschap. De ware koning is God. Niettemin, na herhaald aandringen en vragen (een werkwoord dat in 1Sam. een opvallende rol speelt!), krijgt Israel uiteindelijk toch zijn koning (1Sam. 8-9). Zijn komst zal Israel niet de verhoopte voorspoed brengen. De naam van deze koning is niet zonder ironie Sja'oel, letterlijk: 'de gevraagde'. Na Sja'oel zal Israel een reeks van koningen kennen. Geen enkele zal geheel en al 'de gevraagde' blijken te zijn. De vraag naar een volmaakte koning, die Gods koningschap vertegenwoordigt, zal pas met de komst van de masjiach uit het huis van David worden ingewilligd: *En Mijn dienaar David zal koning over hen zijn, één herder zal er voor allen zijn. Zij zullen naar Mijn rechtsregels wandelen en Mijn verordeningen onderhouden en deze doen* (Ez. 37:24).

Een toespeling op deze vraag naar een ideale koning vinden we al in het eerste hoofdstuk van het Sjmoe'el-boek, in het verhaal over Channa. In 1:17 zegt Eli haar: *De God van Israel geve je je vraag die je gevraagd hebt*. Wanneer haar een zoon geboren wordt, staat er (20): *Ze noemde zijn naam Sjmoe'el* [letterlijk: Zijn Naam is God], *want van de Eeuwige heb ik hem gevraagd*. En in 1:27-28: *De Eeuwige heeft me gegeven de vraag die ik met Hem gevraagd heb. En ook ik heb hem de Eeuwige toegevraagd* [dwz. toegedacht], *alle dagen dat hij leeft zij hij de gevraagde voor de Eeuwige*. We volgen nu dit verhaal aan de hand van de midrasj.

In 1:1 wordt Elkana ten tonele gevoerd, *een zekere man uit Ramatajiem Tsofiem*. Uit de woorden *een zekere man* begrijpt de midrasj dat het om een zeer bizondere man moet gaan. En de plaatsnaam *Ramatajiem Tsofiem* wordt met een woordspeling gelezen als de stad van de tweehonderd profeten (*meatajiem tsofiem* = tweehonderd zieners). Met deze verklaring wordt een lijn doorgetrokken die begon bij Mosjè en hier de periode van de richteren verbindt met die van de profeten (vanaf Sjmoe'el). De Leviet (1Kron. 6:28) Elkana onderneemt een jaarlijkse pelgrimstocht naar het heiligdom te Sjilo.

Op grond van 3: *Hij ging van jaar tot jaar,* verklaart de midrasj dat hij ieder jaar een andere route nam, om zoveel mogelijk mensen mee te doen gaan, en terug te brengen tot de Tora en de geboden. Hij gaat naar Sjilo *om zich in gebed voor de Eeuwige Tsevaot* [de Heer der heerscharen] *neer te werpen en te offeren*. Het gebed weegt op tegen alle offers, zo besluit een rabbijnse uitleg uit de volgorde van bidden en offeren in dit vers. Hij ondernam zijn jaarlijkse tocht samen met zijn twee vrouwen Channa en Penina. Penina krijgt kinderen, maar Channa blijft kinderloos. Opvallend is dat haar kinderloosheid door God gewild is. Dat blijkt uit 5: *hoewel de Eeuwige haar moederschoot had toegesloten*. Daarmee wordt een bizondere betekenis verleend aan de geboorte van Sjmoe'el, het kind dat Channa uiteindelijk toch zal baren. De geboorte van Sjmoe'el, die voorbestemd is tot profeet, is hiermee geen natuurlijk gebeuren meer, maar staat in het teken van een bizondere bestemming. Van zo'n bestemming getuigde ook de geboorte van Jitschak en Sjimsjon, die eveneens ter wereld kwamen

De ark weggevoerd

Na een nederlaag tegen de Filistijnen zeggen de oudsten van Israel: *Waarom heeft de Eeuwige ons vandaag de nederlaag laten lijden tegen de Filistijnen?! Laten we de ark van het verbond met de Eeuwige uit Sjilo halen, zodat hij onder ons komt en ons verlost uit de macht van de vijanden*. Zodra de ark met de zonen van Eli aankwam in het kamp, *hief heel Israel een gejuich aan, zo luid dat de aarde dreunde*. Het volk is van mening dat de aanwezigheid van de ark een garantie biedt voor de overwinning! 'Zonder tot God te roepen en zonder tot Hem terug te keren, beschouwen ze de ark als een middel om de strijd te winnen' (Abravanel). De idee is dat God Zijn eigen heiligdom niet zal laten verwoesten. Maar dit is pure magie en afgoderij. Dezelfde gedachte komt later, voor de val van de eerste Tempel, op bij de leugenprofeten, van wie Jeremia zegt (7:4): *Stel je vertrouwen niet op woorden van leugen, die zeggen: de tempel van de Eeuwige, de tempel van de Eeuwige, de tempel van de Eeuwige is dit!* Met andere woorden: hoe zou óns iets kunnen overkomen! Jeremia reageert erop met: *Is dit Huis, waarover Mijn Naam is uitgeroepen in jullie ogen tot een rovershol geworden?* Een plaats waarheen je ongestraft van je diefstallen en moorden en afgoderij kan terugkeren en waar je dan veilig zou zijn? En dan herinnert Jeremia aan de ark die als een soort fetisj uit het heiligdom in Sjilo gehaald werd om het volk de overwinning te bezorgen: *Ga toch naar Mijn plaats die in Sjilo was (–) en zie wat Ik daarmee gedaan heb.*
Sjilo werd verwoest zoals ook Jerusalem verwoest werd (Ps. 78).

In 1Sam. 4:21, noemt de schoondochter van Eli haar zoon Ikavod (waar is de eer; of: de eer is weg), *want de eer* [nl. de ark] *is weggevoerd uit Israel*. Wanneer David koning wordt over heel Israel (2Sam. 5:3) en Jerusalem heeft veroverd, is het eerste wat hij doet de ark naar Jerusalem brengen, en hem opnieuw maken tot het centrum van het hele volk. Wanneer Michal hem berispt

nadat God de onvruchtbare schoot van hun moeders had ontsloten. Hoewel Channa onvruchtbaar is, gaat de liefde van Elkana vooral naar Channa: *aan Channa gaf hij een dubbel deel* (5). Zijn tedere liefde voor Channa doorbreekt de wetmatigheid waarmee in een patriarchale cultuur nageslacht de hoogste waardering geniet. Hoewel de opmerkingen van Penina (6) haar diep raken, maakt dit Channa niet strijdvaardig. Neerslachtig en in stilte lijdt ze. De zorgvuldig gestileerde en uitgebalanceerde, haast saaie opbouw van het verhaal sterkt de sfeer van een in stilte gedragen droefenis.
Volgens een verklaring in bBava Batra 16a had Penina geen negatieve bedoelingen, maar wilde ze de lijdzaamheid van Channa doorbreken en haar aanzetten tot gebed en protest tegenover God. Vandaar: *om haar tot woede aan te zetten*. Zo wordt het hele verhaal gericht op het gebed van Channa, dat de kern van het verhaal uitmaakt. Een delikaat samenspel van Gods voorzienigheid (*hoewel de Eeuwige haar moederschoot had toegesloten*) en menselijk initiatief (Channa's gebed), bepalen met de geboorte van Sjmoe'el Israels toekomst. Aan de hand van Channa's gebed (1:10 ev) laten de rabbijnen zien hoe een Jood moet bidden. Bidden doe je met je hart: *en Channa, zij sprak in haar hart* (13). Wie bidt moet de woorden vorm geven met de lippen: *alleen haar lippen bewogen*. Tijdens het gebed verheffen we niet onze stem: *maar haar stem was niet te horen*. In beschonken toestand bidt men niet: *hoe lang zul je je nog overgeven aan je roes?* (14). Niet alleen huiver en deemoed kenmerken het Joodse gebed, maar ook een eerlijke dialoog met God. Tot de dialoog behoort ook verweer en protest. Rabbi Elazar ziet protest in Channa's woorden: *Indien U werkelijk wilt omzien naar de ellende van Uw dienstmaagd* (11). En hij brengt dit op een gedurfde wijze in beeld. Rabbi Elazar zei: 'Channa zei tot de Heilige Hij zij gezegend: Heer der wereld, indien U wilt omzien, dan is het goed. Maar indien U niet wilt omzien, dan zal ik heengaan en me verborgen houden voor mijn echtgenoot Elkana [*zodat hij mij van overspel verdenken zal*]. En wanneer ik me verborgen zal hebben gehouden, zullen ze mij het water van de van overspel verdachte vrouw doen drinken [*vgl. Num. 5:11 ev*]. En U kunt Uw eigen wet niet tot leugen maken. Want er is gezegd [Num. 5:28]: *ze zal ongestraft blijven en nageslacht voortbrengen!*' (bBerachot 31b). Volgens een verwante uitleg verdedigt zij haar zaak vurig met de ironische vraag of de Schepper haar dan ogen heeft gegeven om te zien, oren om te horen, een neus om te ruiken, een mond om te spreken, benen om te lopen; en dan borsten om ongebruikt te laten? We krijgen hier een heel ander beeld van Channa dan aan het begin van het verhaal. Eli, die haar niet langer dronken waant (14-18), weet dat God het oprechte gebed hoort, ook als daar vertwijfeling en protest in doorklinken. De profeet Sjmoe'el, *de van God gevraagde* ('sja'oel'), wordt geboren. En hij zal Sja'oel, de gevraagde tot koning zalven. In haar lofzang spreekt Channa al onomwonden van de komende koning (2:10). (MvL)

dat hij in de vreugde om het terugbrengen van de ark zijn koninklijke waardigheid verliest en danst met de dienstmaagden (2Sam. 6:12-23) antwoordt hij: *met die dienstmaagden waarvan je sprak, met haar zal ik geëerd worden*. En die laatste woorden luiden in het Hebr. *ikaveed*. De herinnering aan het *ikavod* uit 1Sam. 4:21 is onmiskenbaar. De ark is weggevoerd uit het volk omdat men zich niet wilde onderwerpen aan Gods geboden, en er een fetisj van maakte. Hij keert terug onder David, die de ark zijn ware plaats teruggeeft in het centrum van een verenigd volk, en zich tegenover Gods geboden schaart onder de nederigsten van zijn volk. Daarna werd de ark nooit meer op krijgstochten meegevoerd. Hij rustte in de heilige stad, en het volk trok met de pelgrimsfeesten naar de ark toe. (Maar zie 2Sam. 15:24 ev en p. 52.)

Sjmoe'el: één boek in tweeën

Het boek Sjmoe'el vormt oorspronkelijk één boek. De tweedeling is afkomstig uit de Septuaginta, de Griekse vertaling van Tenach uit de 3e-2e eeuw voor de gewone jaartelling. De Septuaginta voegde het boek Sjmoe'el samen met het boek Melachiem (Koningen), noemde dit geheel '[Het boek der] Koningschappen' en verdeelde het in vieren: Koningschappen 1 (1 Sjmoe'el) waarin het koningschap van Sja'oel beschreven staat; Koningschappen 2 (2 Sjmoe'el) over het koningschap van David; Koningsschappen 3 (1 Melachiem) en Koningschappen 4 (2 Melachiem). Deze tweedeling van de boeken Sjmoe'el en Melachiem werd in vrijwel alle vertalingen van Tenach overgenomen en kwam tenslotte ook in de Hebreeuwse tekst terecht via de eerst gedrukte bijbels in de 15e eeuw. (DvU)

De roeping van Sjmoe'el

(Hoofdstuk 3)

1. *En de jongeling Sjmoe'el was dienende de Eeuwige voor Eli. En het woord van de Eeuwige was zeldzaam in die dagen. Geen visioen brak er door.* 2 *En het was op diezelfde dag, terwijl Eli neerlag op zijn plaats en zijn ogen begonnen dof te worden; hij kon niet zien.* 3 *En de lamp Gods was nog niet gedoofd en Sjmoe'el lag bij de tempel van de Eeuwige, waar de ark Gods was.*

Het derde hoofdstuk van ons boek verhaalt hoe Sjmoe'el door God tot profeet werd geroepen. En hoe hij aanvankelijk niet begreep dat het God was die hém riep. Hierboven vertaalden we de inleiding tot dit verhaal. Deze inleiding verduidelijkt allerlei aspecten van wat erop volgt. Beginnen we met het woordje *en*. Het kan zijn dat dit woordje het verhaal meteen doet aansluiten op wat vooraf ging. Er staat immers (2) *en het was op diezelfde dag*. Maar het kan ook zijn dat we het Hebr. *we* moeten vertalen als 'echter': *Sjmoe'el echter, was dienende de Eeuwige,* in tegenstelling tot de zonen van Eli, en ook in tegenstelling tot Eli zelf, die de tot hem gerichte profetie (2:27 ev.) voor zichzelf had gehouden. Daarom kwam de profetie nu tot Sjmoe'el.

De eerste zin verklaart waarom noch Sjmoe'el, noch Eli meteen begrepen dat er sprake was van een profetie. Sjmoe'el niet omdat hij een jongeling was en dus nog niet op een profetie was voorbereid (het wordt daarom nog eens herhaald, hoewel het ook in 2:11, 18 en 21 al gezegd is, de laatste keer met de toevoeging: *hij werd groot voor de Eeuwige*. Hóe hij groot werd blijkt uit ons verhaal). Bovendien diende hij voor Eli en nam dus niet aan dat de stem tot hem gericht was. En Eli begreep het niet omdat 'het woord van de Eeuwige zeldzaam was in die dagen'. Hoe valt dit laatste te rijmen met het feit dat God zich die dag al tot Eli had gericht? Omdat het toen ging om een profetie die Eli voor zichzelf had gehouden en niet aan het hele volk bekend had gemaakt. Vandaar: *Geen visioen brak door.* Bovendien begonnen Eli's ogen dof te worden, *hij kon niet zien*. En daarom dacht Sjmoe'el dat Eli hem ergens voor te hulp riep. In de zin schuilt tevens een toespeling op het feit dat Eli als 'ziener' nu plaats maakt voor Sjmoe'el.

De derde zin zegt iets over het tijdstip van de profetie: *de lamp Gods was nog niet gedoofd*. Dat wil zeggen dat de menora in het heiligdom bijna was opgebrand, en dat het dus tegen de ochtend liep. Want de lampen worden in de schemering ontstoken en in de ochtend gereinigd (Ex. 30:7-8). De midrasj (Midrasj Sjmoe'el 8) brengt de zin in verband met de vorige, over de ogen van Eli die dof begonnen te worden: *'De zon komt op en de zon gaat onder'* (Pred. 1:5). De Eeuwige deed de zon van de rechtvaardige (Eli) nog niet ondergaan, of Hij deed de zon van een andere rechtvaardige (Sjmoe'el) opkomen. Zo deed Hij ook de zon van Mosjè niet ondergaan, voor Hij de zon van Jehosjoea deed opkomen. Met meer van dergelijke voorbeelden onderstreept de midrasj dat God altijd zorgt voor een opvolger van een profeet of een wijze.

En Sjmoe'el lag buiten [of in een nevenvertrek van] *de tempel van de Eeuwige, waar de ark Gods was*. Er lijkt te staan: *En Sjmoe'el lag in de*

Gebed als protest

In een klaagzang van Elazar haKilir voor de 9e Av, de dag waarop de verwoesting van Jerusalem wordt herdacht, herinnert de dichter God aan Zijn verplichtingen tegenover Israel: *'Och, hoe heb Ge in Uw toorn haast gemaakt om Uw getrouwen door de hand van Edom* [=Rome] *te vernietigen! En niet in herinnering gebracht het Verbond. (–) Och, hoezeer hebt Ge verworpen in Uw toorn door Uw Tempel prijs te geven aan vernedering door de hand van vreemden. En niet in herinnering gebracht Uw huwelijksvoorwaarden die op Chorev zijn geschreven* [de wederzijdse verplichtingen van het Verbond van Sinaj] *en die Ge ingegrift hebt voor hen met wie Ge begaan was. (–) En niet hebt Ge in herinnering gebracht de woorden "Want niet voor altijd verstoot de Eeuwige"* (Klaagl. 3:31), *hetgeen Ge Uw verkorenen hebt voorgehouden. En daarom zeggen wij: Gedenk, Eeuwige, wat ons is overkomen.'*

Woorden van protest en argumentatie tegenover God vinden we ook in gebeden van Mosjè, Eliahoe en Channa. Over Channa spraken we al. Mosjè suggereerde beter dan God te weten wat zowel in het belang van God als van Israel is: *Waarom zouden de Egyptenaren zeggen: tot hun onheil heeft Hij hen doen uittrekken, om hen te doden?* (Ex. 23:12). Elijahoe stelde volgens een verrassende Rabbijnse Schriftuitleg God Zelf verantwoordelijk voor de halsstarrigheid van Israel: *Wam Ge hebt hun hart naar achteren gewend* (1Kon. 18:37). Het Joodse gebed wordt gezegd vanuit de verbondsrelatie van God tot Zijn volk. Als volwaardige verbondspartner mag Israel zijn rechten en die van de mensheid bepleiten. Dit is geen teken van rebellie, maar van levende dialoog met de God van het Verbond, Die de argumenten van Zijn partners ernstig neemt. Een voorbeeld van deze dialoog is ook de discussie tussen God en Awraham over het lot van de bewoners van Sedom en Amorra in Gen. 18. (MvL)

tempel, maar daar te liggen kwam alleen Eli, de priester toe. De masoreten (die de traditioneel juiste lezing van de Hebr. tekst door een systeem van punktuering behoeden) laten 3 aldus overlezen in 4: *De lamp Gods was nog niet gedoofd, en Sjmoe'el lag. Uit de tempel van de Eeuwige waar de ark Gods is, riep de Eeuwige tot Sjmoe'el.* Dus hoewel Sjmoe'el buiten lag en Eli binnen, sprong het woord van de Eeuwige dat uit de ark kwam, over Eli heen naar Sjmoe'el toe. Targoem Jonatan vertaalt dan ook parafraserend: *En het licht van het heiligdom Gods was nog niet gedoofd, en Sjmoe'el lag in de voorhof van de Levieten, en de stem van de Eeuwige werd hoorbaar uit de tempel van de Eeuwige, waar de ark van de Eeuwige was.*

4 *En de Eeuwige riep tot Sjmoe'el en hij zei: hier ben ik. Maar hij rende naar Eli en zei: Hier ben ik, want je hebt me geroepen.* Uit de zin blijkt de waakzaamheid van Sjmoe'el voor zijn leraar. Eli dacht echter dat Sjmoe'el het zich maar verbeeld had en antwoordde kribbig: *Ik heb je niet geroepen. Ga weer liggen.* Sjmoe'el gaat beschaamd weer liggen. De stem komt echter opnieuw. Sjmoe'el moet ook nu wel reageren, al twijfelt hij aan zichzelf. Ditmaal rent hij dan ook niet, maar *stond op en ging.* Eli antwoordt nu ineens met tederheid: *Ik heb je niet geroepen, mijn zoon, ga weer liggen.* Begint er iets tot Eli door te dringen? De volgende zin doet het vermoeden: *Want Sjmoe'el kende de Eeuwige nog niet, want het woord van de Eeuwige was hem nog niet geopenbaard.* Abravanel: Eli begon het te vermoeden, maar Sjmoe'el om de genoemde reden nog niet. De derde keer dat de Eeuwige roept, en Sjmoe'el wéér naar Eli gaat, dringt het tot Eli door (9): *Ga en leg je neer en als hij* [de stem] *je roept, zeg dan 'Spreek Eeuwige, Uw dienaar hoort'. En Sjmoe'el ging en legde zich neer op zijn plaats.*

10 *En de Eeuwige kwam en* [de stem] *stelde zich* [bij zijn oor] *en Hij riep als de vorige keren: Sjmoe'el, Sjmoe'el.* De vorige keren staat er *en de Eeuwige riep tot Sjmoe'el.* Nu wordt vermeld hóe hij al die keren had geroepen, zonder dat het tot Sjmoe'el doordrong: *Sjmoe'el, Sjmoe'el.* Sjmoe'el antwoordt: *Spreek, Uw dienaar hoort.* Nog altijd is Sjmoe'el onzeker, en daarom antwoordt hij niet zoals Eli hem gezegd had: *Spreek Eeuwige.* Hij durft de naam 'Eeuwige' niet te noemen voor hij zeker weet dát het de Eeuwige is die tot hem spreekt.

Waarom herhaalt God nu met andere woorden de profetie die hij al tot Eli had gesproken? Omdat Eli de man Gods (2:27) kennelijk niet als zodanig herkend had. Immers: *het woord van de Eeuwige was zeldzaam in die dagen, geen vizioen brak er door.* Hij had er dan ook met geen woord over gerept, zelfs niet tegenover zijn zoons. Daarom zegt God het nu tot Sjmoe'el, en Sjmoe'el zegt het Eli, opdat deze beseft dat de profetie inderdaad gezegd was vanuit de ark Gods, zodat de profetie nu wél doorbreekt. En dan eindigt onze parasja (19-21): *En Sjmoe'el werd groot en de Eeuwige was met hem, en geen van al zijn woorden liet Hij ter aarde vallen. En heel Israel, van Dan tot Be'eer Sj'eva wist dat Sjmoe'el was bevestigd als profeet van de Eeuwige. En de Eeuwige ging voort te verschijnen in Sjilo. Want de Eeuwige openbaarde zich aan Sjmoe'el in Sjilo met het Woord van de Eeuwige.*

Sja'oel en Amalek

De keuze van Sjmoe'el voor een koning valt op Sja'oel en wel om zijn lofwaardige eigenschappen. Hij wordt beschreven als *jong en goed* (9:2). Dat 'goed' (Hebr. *tov*) slaat zowel op het uiterlijk als op het innerlijk. Maar waarom wordt Sja'oel dan uiteindelijk als koning door God verworpen? Hij verspeelt zelfs zozeer de gunst van Sjmoe'el dat deze hem na de strijd tegen Amalek tot aan zijn dood toe niet meer ontmoet (15:35). De reden ligt in de twee grote misstappen die Sja'oel als koning begaat. De eerste begaat hij wanneer hij vlak voor de strijd tegen de Filistijnen te Gilgal zelf een offer brengt, in plaats van te wachten op Sjmoe'el (13:8-9). Als koning met profetische aspiraties eigent hij zich nu tevens het priesterschap toe. De tweede misstap begaat hij wanneer hij zich na de strijd tegen Amalek niet houdt aan Gods bevel om Amalek met man en have te vernietigen (15:3). Uit begeerte houdt hij het beste deel van de buit intact en laat hij koning Agag in leven. Het absolute kwaad dat Amalek symboliseert (zie hieronder) blijft daardoor bestaan. Volgens een oude traditie (*Seder Eliahoe Rabba* 20), zou Agag vóór zijn executie nog hebben kans gezien een nazaat te verwekken, waaruit Israels aartsvijand Haman de Agagiet is voortgekomen.

Verrassend is dat Haman's tegenspeelster – Ester – een nazate was van koning Sja'oel! Volgens de midrasj (Est.R. 4, 9) heeft Ester door het bewerken van de dood van Haman, de vloek over Sja'oel en zijn nageslacht opgeheven. Met dezelfde woorden waarmee het koningschap aan Sja'oel ontnomen werd (*Hij heeft het gegeven aan je naaste, die beter is dan jij,* 1Sam. 15:28), keert het tot Ester terug: *de koning geve haar koninkrijk* [dat van Vasjti] *aan haar naaste, die beter is dan zij* (Est. 1:19). Zo zou Ester eeuwen nadien alsnog Sja'oels opdracht hebben vervuld en zijn naam hebben gezuiverd . . .

Amalek is echter blijven bestaan. Want wie was Amalek? Hij was de

Jonatan en David

Jonatan, de zoon van Sja'oel, is een van de fascinerendste figuren uit het boek Sjmoe'el. Zonder enige wrok of jaloezie accepteert hij het feit dat David de volgende koning zal zijn en niet hij, de kroonprins (23:17). Wanneer Sja'oel, wantrouwig geworden door Davids successen, zich tegen David keert, brengt Jonatan een verzoening tot stand (19:4-6). Later pleit hij nogmaals voor David, maar nu zonder succes. Sja'oel keert zich nu ook tegen hem en 'werpt zijn speer naar hem om hem te slaan' (20:33), zoals hij eerder zijn speer naar David had geworpen (18:11; 19:9). Desondanks blijft Jonatan zijn vader trouw, tot aan het bittere einde (hoofdstuk 31). *Sja'oel en Jonatan (–) in hun leven en in hun dood zijn ze niet gescheiden*, zoals David in zijn klaaglied zingt (2Sam. 1:23).

Driemaal sluit Jonatan met David een verbond. De eerste maal bij hun eerste ontmoeting, na Davids overwinning op Golját (18:3). De tweede maal nadat David voor Sja'oel is gevlucht (20:16). En de derde maal bij hun laatste ontmoeting (23:18). In die drie verbonden zit een duidelijke voortgaande lijn. Bij het eerste is het Jonatan, de hoger geplaatste, die het verbond sluit met David: de kroonprins neemt de veelbelovende jonge strijder onder zijn bescherming en voorziet hem van kleren en wapens (18:3-4). In het feit dat hij hem *zijn eigen* kleren en wapens geeft, tekent zich af wat later zal gebeuren. Maar hier, op dit moment in het verhaal, is dat nog verhuld, onuitgesproken. Op dit eerste verbond beroept David zich later, wanneer hij tegen Jonatan zegt: *Doe chèsed* [trouw] *met je knecht, want je hebt je knecht in een verbond van de Eeuwige met jou gebracht* (20:8).

Ook bij het tweede verbond is Jonatan de initiatiefnemer, maar de aard en inhoud van dit verbond zijn heel anders. David heeft Jonatan net, op grond van het eerste verbond, om hulp en *chèsed* gevraagd (20:5-8). Dan sluit Jonatan, nog voor hij naar huis gaat, in een poging het gevaar voor David af te wenden, een tweede verbond met David. Daarbij vraagt Jonatan van David, dat deze hem later (*als ik dan nog leef!*) *chèsed* zal doen, zodat hij niet zal sterven, en dat hij die *chèsed* ook zal uitstrekken over zijn familie en nakomelingen, zijn 'huis' (20:14-15). Bovendien sluit Jonatan dit verbond niet alleen met David, maar ook met diens 'huis' (20:16). Jonatan en David zijn hier gelijken. Ze beloven elkaar hulp en bescherming, nu en in de toekomst, voor zichzelf en hun nakomelingen (20:42). David honoreert dit verbond later, wanneer hij Mevibòsjet, de zoon van Jonatan onder zijn hoede neemt en hem *chèsed* doet (2Sam. 9 en 21:6).

Bij het derde verbond is de ontwikkeling voltooid. Niet meer Jonatan sluit een verbond met David, maar *zij tweeën sloten een verbond voor het aangezicht van de Eeuwige* (23:18). En de inhoud van het verbond is een ondubbelzinnige vaststelling van de toekomstige verhoudingen: *Jij zal koning zijn over Israel, en ik zal voor jou tot tweede* [man] *zijn*, zegt Jonatan tegen David (23:17). Jonatans dood op het slagveld (31:3) verhindert David dit verbond na te komen.

Jonatan had David lief *als zijn ziel* (18:1). In de latere traditie werd de liefde tussen Jonatan en David hét voorbeeld van een onbaatzuchtige liefde. *(Lees verder op p. 45)*

eerste vijand die Israel na de vlucht uit Egypte ontmoette (Ex. 17). De aanval van Amalek, zo blijkt uit Deut. 25:17-19), ging niet om grondgebied, noch om buit, noch om een conflict, noch om heroïek (Israel was 'vermoeid en uitgeput'). En daarmee werd Amalek tot de verpersoonlijking van het verzet van de volkeren tegen Gods relatie met Israel en tegen de Tora met haar oproep tot humaniteit: 'Wat deed Amalek [gelezen als *am lak*, een volk dat bloed likt]? Ze sneden de besneden genitaliën van Israel af en wierpen ze ten hemel, zeggende: Dezen hebt Ge uitverkoren? Zie-hier wat Gij hebt uitverkoren!' (*Pesikta deRav Kahana* 27b).

'Rabbi Jehosjoea zegt: Toen Amalek kwam om Israel weg te vagen van onder de vleugels van hun vader in de hemel, sprak Mosjè tot de Heilige Hij zij gezegend: Heer der wereld, deze afbreker is gekomen om Uw kinderen van onder Uw vleugelen te vernietigen. [*Wanneer dit zou gebeuren*]: Wie zou nog de Tora lezen die Gij gegeven hebt?' (*Mechilta deR. Jisjmael, Besjalach.*)

'Zolang de nazaten van Amalek in de wereld bestaan, zal Gods Naam niet volledig zijn, en zal Zijn troon [*zijn koningschap*] niet volledig zijn' (*Pesikta de R. Kahana* 28b)

Vandaar Deut. 25:17-19: *Gedenk wat Amalek je gedaan heeft (–) en hoe hij God niet vreesde (–) Daarom moet je wegvagen de herinnering aan Amalek onder de hemel. Vergeet dit niet.*

De strijd tegen Amalek is niet alleen een gewapende strijd, maar een strijd die beslecht wordt in gehoorzaamheid aan de geboden Gods. Mosjè geheven en neerdalende hand (Ex. 17:11) was een voorteken van de wisselvallige en moeizame morele strijd tegen het kwaad. (Vgl. ook *Tenachon over de Tora* p. 418.)

(MvL)

אותיות פורחות

Omhoogvliedende letters

Een bladzijde overdenking

'Laat de mens niet zeggen:
Wat ben ik en wat kunnen mijn geringe daden uitrichten in de wereld. Laat hij integendeel beseffen en ter harte nemen dat elke daad, elk woord en elke gedachte op elk moment telt. Zijn handelen kan werelden ondersteunen of verwoesten.'
Rabbi Chaim van Wolozhin.

'De zes miljoen zwijgen, en niet alleen omdat ze dood zijn. Ze zwijgen omdat ze als Joden zijn gestorven in de Sjoa van Auschwitz, een dood die zich vereenzelvigd heeft met het absolute zwijgen:
"Het zwijgen. Het was hetzelfde zwijgen, op de dag van het vertrek op de binnenplaats van de grote synagoge, die als verzamelplaats diende. Gek van woede rende de militaire politie, de pluim op de hoed, alle kanten op. Brullend duwden ze, sloegen ze mannen, vrouwen, kinderen. Niet zozeer om ze te bezeren, als om hun zwijgen te breken. Maar de mensen bléven zwijgen. Geen kreet, geen gekerm. Gewond aan het hoofd richtte een oude man zich op, zijn blik verdwaasd. Een vrouw liep door met een bebloed gelaat, zonder haar stappen te vertragen. Nooit had het dorp zo'n zwijgen gekend. Geen zucht, geen klacht. Zelfs de kinderen huilden niet. Het volkomen zwijgen van de laatste akte. De Joden verlieten het toneel. Voor altijd."
(Elie Wiesel, *Le Chant des Morts*, p. 153-4).'
André Neher, *l'Exil de la parole*, Parijs 1970, p. 230. Ned. vertaling *De ballingschap van het woord*, Baarn 1992).

Op dit ogenblik worden we opnieuw geconfronteerd met onvoorstelbare gruwelen van haat en geweld. Dag en nacht protesteren we tegen deze gebeurtenissen. Onze bede is dat de lernende gemeenschap bezorgd en waakzaam blijft; dat ieder onzer zijn eigen stem laat horen tegen het hemelschreiende onrecht, en zo nooit-zwijgende getuige blijft.

לשבוח גלות	vergeten is ballingschap
לזכור גאולה	herinneren verlossing
(בש"ט)	(Ba'al Sjem Tov)

De persoon van Sja'oel

Wanneer Sja'oel voor het eerst verschijnt is hij een heldhaftige jongeman, lang en slank, verlegen, maar in alle opzichten normaal en gezond. Het is de ontmoeting met Sja'oel die de diepe kloof in zijn ziel veroorzaakt; en die hem, met de profetische ervaring die erop volgt, op een dramatische manier uit zijn evenwicht brengt. Van dit ogenblik af wordt hij een ander. Niet langer een gewone burger – Sja'oel, de zoon van Kisj – maar de gezalfde van de Eeuwige. Niet alleen zijn wijsheid en moed nemen erdoor toe, ook zijn gevoeligheid en kwetsbaarheid. Elke kwetsing wordt een wonde aan zijn trots. En tenslotte wordt hij bezocht door een boze geest (beschreven als komende van God) die hem verzwakt en tenslotte vernietigt. De chachamiem merken op dat wie zachtmoedig is voor de wreedaards, eindigt met wreedheid voor de zachtmoedigen. Wreedheid en zachtmoedigheid lijken strijdig met elkaar. Maar ze zeggen iets over Sja'oels onvermogen evenwicht te bewaren. Bezien we de gehele persoonlijkheid van Sja'oel, dan houden we uiteindelijk niet een onstabiele persoonlijkheid over, maar een man die eenvoudig nooit is opgegroeid. In al Sja'oels falen stuiten we op een aspect dat hem een dimensie van tragiek verleent: in vrijwel alles wat hij deed, zelfs in zijn wreedste daden, gaf Sja'oel zich onvermurwbaar en naïef over aan wat hij hield voor de juiste koers.

De hoop ligt in de 'vier ellen' van de stilte, in de tijd van de mislukking en in haar ruimte. Zij deelt er het brood en de ellende; zij is er de metgezel en de dubbelganger van. Deze beide verdelen de geschiedenis niet in een Voor en een Na, noch in een Hierbeneden en een Daarboven. Tezamen herscheppen ze hen, op elk moment en op elke plaats van hun avontuur.
André Neher, *l'Exil de la parole*, p. 254

Uit het bijbelverhaal krijgen we de indruk dat Sja'oel zich zijn falen niet steeds bewust was, maar altijd handelde vanuit de illusie het juiste te doen. Ook ten aanzien van David was hij ervan overtuigd te handelen in het belang van het koningschap. Sja'oel hield van David, zelfs wanneer hij probeerde hem te doden.
De chachamiem merken op dat Sja'oels zonden geen zonden waren van laagheid, van begeerte naar vrouwen of zelfs persoonlijke haat – de zonden van de koningen van Jehoeda. Maar juist deze zuiverheid maakt hem het regeren onmogelijk. Aan het hoofd van een volk te staan vergt een mens die zijn eigen falen onderkent en een diep inzicht heeft in het falen van anderen. Hij moet iemand zijn die beledigingen en kwetsing aan kan, met een heldere kijk op de politieke realiteit, die immers altijd het produkt is van specifieke tijden, mensen en situaties. David bezat deze eigenschappen op haast volmaakte wijze. Sja'oel, met zijn eenvoudige persoonlijkheid, zijn naïeve gevoel de gezalfde Gods te zijn en daardoor in contract met de hogere wereld, raakte daarentegen verstrikt in een web van gebeurtenissen dat hem tenslotte verwoestte.
(Naar A. Steinsaltz, *Biblical Images*, 1984.)

De Talmoed over Sja'oel

Eén jaar oud was Sja'oel in zijn koningschap (13:1). Zo staat het er letterlijk. 'Rav Hoena zei: als een kind van een jaar, zonder zonden. Rav Nachman bar Jitschak wierp hem tegen: Als een kind van een jaar, in vuile luiers?! Rav Hoena kreeg een nachtmerrie [*en hij begreep . . . omdat hij Sja'oel geminacht had*]. Hij zei: Ik vraag jullie vergeving van het gebeente [*om de nagedachtenis*] van Sja'oel de zoon van Kisj. Maar hij kreeg nogmaals een nachtmerrie [*waaruit hij begreep dat zijn woorden niet eerbiedig genoeg waren geweest*]. Hij zei: Ik vraag jullie vergeving van het gebeente van Sja'oel, de zoon van Kisj, de koning van Israel. Rav Jehoeda zei in naam van Sjmoe'el [*de Talmoedleraar*]: Waarom heeft het koningschap van Sja'oel niet doorgezet? Omdat er geen smet aan hem kleeft [*Rasji: aan zijn voorgeslacht*]. Want Rabbi Jochanan zei in naam van Rabbi Sjim'on ben Jehotsadak: men stelt alleen een bestuurder over de gemeenschap aan wanneer er een doos vol ongedierte achter hem aansleept [*Rasji: wanneer een smet kleeft aan zijn voorgeslacht*]. Want als hij dan hoogmoedig wordt kan men hem zeggen: Draai je om [*en kijk achter je, uit wat voor familie je komt. David echter kwam uit een familie met oorspronkelijk niet-Joodse voorzaten, Tamar en Roet, en zijn koningschap hield stand, en dat van Sjmoe'el niet*]' (bJoma 22b).

Rasji ziet de 'smet' als een smet op Davids stamboom. Zonder die duiding krijgt de passage echter een veel algemener betekenis: Iemand die uit zijn vroegere feilen en falen lering heeft getrokken en daardoor ook het feilen en falen van anderen begrijpt, is geschikter voor het leiderschap dan iemand die geen smet aankleeft en geneigd is zonder aanzien van persoon of situatie zijn koers door te zetten.
Inzicht in het eigen falen is een van de voornaamste kwaliteiten van leiderschap. Zie ook Ps. 51.

(Vervolg van p. 42)

Zo staat in Pirké Avot 5, 16 (19): 'Elke liefde die van iets [*anders*] afhankelijk is – wanneer dat iets verdwijnt, verdwijnt ook de liefde; maar elke [*liefde*] die niet van iets afhankelijk is verdwijnt nooit. Wat is een liefde die van iets afhankelijk is? Dat is de liefde van Amnon en Tamar (2Sam. 13). En [*wat is een liefde*] die niet van iets afhankelijk is? Dat is de liefde van David en Jonatan.'

Verschillende commentatoren brengen de liefde tussen Jonatan en David in verband met het gebod van naastenliefde in Wajikra (Lev. 19:18). Zo zegt Ramban: 'De woorden *Heb je naaste lief als jezelf* zijn niet letterlijk bedoeld, want het ligt niet in de aard van de mens om een ander lief te hebben met dezelfde liefde waarmee hij zijn eigen ziel lieftheeft. (–) Maar de Tora gebiedt dat de mens voor een ander in alle opzichten dezelfde goede dingen moet verlangen die hij voor zichzelf verlangt. En dat is misschien de reden waarom de tekst niet zegt: *Heb je naaste* [et re'echa, 4e naamval] *lief als jezelf*, maar *Heb voor je naaste* [le're'echa, 3e naamval] *lief als jezelf*. Dwz. heb voor je naaste dezelfde dingen lief als voor jezelf. Want soms wenst de mens zijn naaste wel bepaalde goede dingen toe [*maar andere niet*], bijvoorbeeld wel rijkdom, maar geen wijsheid en dergelijke. En ook wanneer hij zijn naaste zo liefheeft dat hij hem van harte alle goeds toewenst, rijkdom en bezittingen, eer, inzicht en wijsheid, dan nog wil hij liever niet dat de ander hem volledig gelijk is. Hij zal het in zijn hart altijd beter willen hebben dan de ander, altijd boven de ander willen uitsteken. Het is tegen deze kleingeestige jaloezie dat het gebod van de Tora gericht is. De mens moet voor de ander een overmaat aan goeds verlangen, zoals hij voor zichzelf doet, en dat zonder voorbehoud en zonder te beknibbelen. Op die liefde doelde de Schrift toen hij over Jonatan zei: *Want hij had hem lief met de liefde van zijn ziel* (20:17). Want hij had alle jaloezie uit zijn hart verwijderd. En daarom kon hij zeggen: *Jij zal koning zijn over heel Israel*, enz. (23:17).'

Ook S.R. Hirsch wijst erop dat in Wajikra 19:18 *le-re'echa* (3e naamval) staat, en niet *et re'echa* (4e naamval). Hij zegt: 'Dat [*als er et re'echa zou staan*] zou inhouden dat we de *persoon* van onze naaste zouden moeten liefhebben zoals we onzelf liefhebben. Dat is feitelijk onuitvoerbaar, temeer daar er gevraagd wordt dat we een dergelijke liefde aan al onze medemensen geven. Zo'n volledige verbinding van twee mensen op alle gevoelsniveaus is een zeldzaamheid. Een David vond een Jonatan, en van hun liefde wordt gezegd: *De ziel van Jonatan was verbonden met de ziel van David en David had hem* [4e naamval] *lief als zijn* [eigen] *ziel* (1Sam. 18:1). Zowel Ramban als Hirsch brengen de liefde tussen David en Jonatan in verband met het gebod van de naastenliefde. Maar hun benadering is verschillend. Voor Ramban is deze liefde het grote voorbeeld, waar ieder zich aan spiegelen moet. Voor Hirsch is deze liefde de grote uitzondering, een heel bijzondere relatie, die tussen mensen maar zelden wordt bereikt

(Vgl. ook *Tenachon over de Tora* p. 272/3.) (DvU)

Michal

Michal ontmoeten we voor het eerst in 1Sam. 18:20: *En Michal, de dochter van Sja'oel, hield van David*, woorden die een eerste en grote liefde doen vermoeden. Haar vader Sja'oel schenkt haar aan David, maar geeft haar later aan een ander: Palti ben Lajiesj (25:44). De derde vermelding (2Sam. 6:20-23) maakt ons getuige van een zeer onaangename scène tussen beiden. De drie vermeldingen, hoe kort ook, geven ons niettemin een indruk van haar persoonlijkheid. Michal was een aristocrate, die verliefd werd op een knappe en heldhaftige plattelandsjongen. Ze raakten verbonden door een liefde die door alle wederwaardigheden constant bleef. Ze was zelfs bereid omwille van David haar vader te bedriegen, en hem uit het raam te smokkelen om hem aan de toorn van Sja'oel te doen ontkomen (1Sam. 19:13).

Wanneer Sja'oel Michal aan een ander geeft, verandert echter haar hele liefhebbende persoonlijkheid.

De scheiding van David (die ze blijvend achtte) en haar gedwongen huwelijk met Palti breken haar hart en ze verzinkt in een totale passiviteit. Wanneer Palti haar aan David moet teruggeven, *ging hij huilend achter haar aan* (2Sam. 3:16).

Maar Michal kon niet meer huilen. Gebroken keert ze zwijgend terug naar David. Van dit ogenblik af reageert ze op alles met een volstrekte gelatenheid, de gelatenheid van iemand die het liefhebben achter zich heeft gelaten. Het hart, de emotie, de levendigheid, verlaten haar en wat er overblijft is alleen nog het aristocratisch omhulsel. Dat blijkt uit de laatste scène in haar relatie met David, die de tegenstelling onthult tussen de aardse, hartstochtelijke en enthousiaste David en de gereserveerde, introverte Michal, die in Davids vreugde om de terugkeer van de ark vooral een inbreuk ziet op de goede vormen. (Naar A. Steinsalz, *Biblical Images*, 1964.)

David spaart Sja'oels leven

Hoofdstuk 24 van 1Sjmoe'el vertelt hoe David eens koning Sja'oel kon doden, maar zijn leven spaarde uit eerbied voor 'de gezalfde van de Eeuwige'. Bij latere verklaarders leidde dit verhaal tot bespiegelingen over David als een 'chassied', een man van uitzonderlijke vroomheid.

De strijd tegen David beheerste Sja'oels leven. Rasji en de Targoem begrijpen *Sela Machlekot* (23:28) als 'Rots van de tweestrijd' en laten het slaan op de tweestrijd in Sja'oels hart wat de voorrang moest hebben: Israel te bevrijden van de Filistijnen, of het achtervolgen van David. Zodra hij een onverwachte aanval van de Filistijnen afgeslagen heeft (24:2-3), zet hij onmiddellijk weer de achtervolging van David in. Wanneer hij hoort dat David zich schuil houdt in de bergen bij Ein Gèdi, veronderstelt hij dat hij hem moet zoeken bij de Steenbokrotsen, op een hoge en onbereikbare plaats. Maar om Sja'oel te misleiden heeft David zich juist in de laagte verschanst, in een grot langs de weg van de schaapskooien. In die grot zondert Sja'oel zich in zijn koninklijke waardigheid zedig af *om zijn voeten te dekken*, dwz om zijn behoefte te doen (Rasji e.a.). Het moest wel Gods bedoeling zijn dat Sja'oel juist die grot binnenging, waar David en zijn mannen verbleven. Zijn mannen zeggen hem: *Dit is de dag waarvan de Eeuwige je gezegd heeft, zie, Ik geef je vijand in je hand*. Waaruit weer blijkt dat menselijke beweegredenen slechts in schijn het persoonlijke leven bepalen. De mannen gaan voort met de woorden: *je mag met hem doen wat je wilt* (5). Met andere woorden: volgens de Tora mag je nu je achtervolger doden. David doodt zijn achtervolger echter niet. Hij snijdt alleen een stuk van Sja'oels mantel af, om hem daarmee zijn vredelievendheid te tonen. Voor deze mildheid had David zijn redenen: 'Rabbi Elazar sprak: David zei tot Sja'oel [*nadat deze de grot weer ongedeerd had verlaten*]: Volgens de Tora mocht jij worden gedood. Je bent immers een achtervolger, en de Tora zegt: "Wanneer iemand op weg is om jou te doden, sta dan vroeg op [*voor het licht wordt*] en dood hem" [*vgl. Ex. 22:1*]. Maar je zedigheid heeft je gespaard' (bBerachot 62b). Sja'oels zedigheid was in Davids ogen een blijk van vroomheid. En vroomheid mag nooit de aanleiding worden tot iemands dood. Met het afsnijden van de mantelslip doet David de woorden in vervulling gaan die Sja'oel vlak na de slag tegen Amalek tot Sja'oel sprak: *De Eeuwige heeft vandaag het koningschap over Israel van je afgescheurd en gegeven aan je naaste, die beter is dan jij* (15:28; Radak e.a.). David toonde niet alleen moed omdat hij Sja'oel met gevaar voor eigen leven naderde, maar ook omdat hij zijn natuurlijke neiging tot zelfhandhaving wist te bedwingen (Me'am Lo'eez).

6 *En het gebeurde hierna dat Davids hart bonsde, omdat hij de slip van Sja'oel had afgesneden*. Waarom raakte David na zijn ogenschijnlijk onschuldige daad zo opgewonden? Omdat een chassied zichzelf voor alle gevolgen van zijn daden verantwoordelijk houdt, ook voor het geringste wat hij – door omstandigheden gedwongen – zijn vijand aandoet. Door de slip van Sja'oels mantel af te snijden, verwijderde David ongewild ook één van de tsitsiet, één van de schouwdraden (vgl. Num. 15:37-42), die op alle vier de hoeken van de

Midrasj over David

'David zag in zijn tuin eens een wesp en een spin. Hij zei tot de Heilige Hij zij gezegend: Heer der wereld, wat voor nut hebben deze dieren die Ge in Uw wereld hebt geschapen? Een wesp neemt honing mee, maar geniet er niet van. En een spin weeft heel het jaar en heeft nog altijd geen kleed. Zei de Heilige Hij zij gezegend: David! Spot je met Mijn Schepping? Het uur zal komen waarop je ze nodig hebt. En toen David zich voor koning Sja'oel had verborgen in de grot, stuurde de Heilige Hij zij gezegend een spin die zijn web weefde in de toegang tot de grot. Dan komt Sja'oel en ziet het web. Hij denkt: Hier is vast niemand binnengegaan, want dan zou dat web wel verscheurd zijn. Hij ging dus weer weg, zonder de grot verder binnen te gaan. Toen David tevoorschijn kwam en de spin zag, kuste hij hem en zei: Gezegend je Schepper en gezegend ook jij. (*Alef-beet d'ben Sira*).

'Zei David tot de Heilige Hij zij gezegend: Heer der wereld: *Hoe veel zijn Uw werken, alle hebt Ge met wijsheid gemaakt*. (Ps. 104:24). Alles wat Ge gemaakt hebt, hebt ge zo mooi gemaakt! En de wijsheid is het mooiste van alles. Maar wat heeft de wereld voor voordeel van de waanzin? Een gek loopt op de markt en kinderen joelen hem na; is U dat aangenaam?! Zei hem de Heilige Hij zij gezegend: David! Beklaag je je over de waanzin? Bij je leven, je zal haar nog eens nodig hebben en erom bidden dat Ik je er wat van geef. Maar wanneer David naar de Filistijnen vluchten moet, *was hij zeer bang voor Achisj, de koning van Gat*. En hij doet zich voor of hij gek geworden is. *Achisj sprak tot zijn dienaren: waarom laat je hem tot me komen. Heb ik aan gekken gebrek?* (21:11-15). Toen werd David vervuld van vreugde en zei: Heer der wereld, hoe goed is het gek zijn. *Ik zal de Eeuwige zegenen op elk moment* (Ps. 34:2), op het moment van wijsheid en op het moment van waanzin.' (*Sefer haAgada*).

kleding moeten worden aangebracht. En berusting in een klein vergrijp kan in de toekomst tot ernstiger overtredingen leiden. Volgens de midrasj op Ps. 7 sprak David bij zichzelf: 'Wat voor verschil is er tussen iemand die een schouwdraad afsnijdt en iemand die een hoofd afsnijdt?' David zwoer zijn hand niet aan Sja'oel te slaan: *De Eeuwige weerhoude mij dat ik dit zou doen aan mijn Heer, aan de gezalfde van de Eeuwige* (7). Ook twee andere motieven weerhouden hem daarvan: zijn loyaliteit aan Sja'oel als zijn vroegere weldoener, aan wiens tafel hij gegeten had en wiens wijn hij had gedronken (vandaar *mijn Heer*); en loyaliteit aan Gods beslissingen (vandaar *de gezalfde van de Eeuwige*; Alsjeich).

Nadat Sja'oel de grot heeft verlaten, roept en vermaant hij Sja'oel, maar beschuldigt hem niet. Ondanks alles blijft hij zijn naaste ten goede beoordelen: *Waarom luister je naar de woorden van een mens?* (10). Volgens de midrasj is dit een toespeling op de laster van Doeg de Edomiet, die David had afgeschilderd als een dodelijke rivaal (22:9-10). David acht Sja'oel het willoze slachtoffer van een lastercampagne, en niet als de bron van het kwaad. *En men sprak erover u te doden* (nl. in 5b), *maar zij spaarde je* (11). Het Hebreeuws gebruikt hier een vrouwelijke werkwoordsvorm: *zij spaarde*. Maar het onderwerp wordt niet genoemd. Abravanel oppert: 'Dezelfde hand waarin de Eeuwige je gegeven heeft, heeft ook jou gespaard'. Ralbag leest: 'Mijn hart overwoog je te doden, maar mijn ziel spaarde je'.

In het vervolg van Davids milde, maar terechtwijzende woorden noemt hij Sja'oel zelfs mijn vader': *Zie mijn vader, zie dan . . .* (12). Op deze woorden baseert men wel de plicht om het *Eer je vader en je moeder* (Ex. 20:12) ook op de schoonouders te betrekken (Midr. Tehiliem 7, Sjoelchan Aroech, Jore Dea 240). Volgens een uitleg van het dubbele *zie*, probeerde David niet alleen Sja'oel tot omkeer te bewegen, maar sprak hij ook Avner toe. Avner zou het tegenover Sja'oel hebben willen doen voorkomen alsof de slip van zijn mantel aan een doornstruik was blijven hangen (Midr. Tehiliem 7). David zet dit recht en bewijst zijn onomstotelijke onschuld (12).

Een mogelijke lezing van de tekst laat David voorvoelen dat Sja'oel de hand aan zichzelf zal slaan: *De Eeuwige zal richten tussen mij en jou, en de Eeuwige zal mij door middel van jou zelf* [mimèka] *wreken. Maar mijn hand zal niet aan je zijn* (13). Ironisch haalt David nu een oud spreekwoord aan: *Van boosaardigen gaat boosaardigheid uit* (14). Het gericht aan de bozen wordt voltrokken door het kwaad dat ze zelf hebben voortgebracht. Hij die om zijn haat tegen David de strijd tegen de Filistijnen heeft verwaarloosd, valt in een veldslag met de Filistijnen door eigen hand.

Aan het slot van ons hoofdstuk zien we hoe Sja'oel iets van zijn grootsheid herwint, David als koning erkent en als een oprechte boeteling Gods oordeel aanvaardt. Hij smeekt genade af, niet voor zichzelf, maar voor zijn nageslacht (22). Niet als een koning, maar als een eenvoudige boeteling keert hij terug 'naar zijn huis'. Toch moet dit alles zich in hoofdstuk 26 nog eens herhalen! (MvL)

Davids treurzang

Nadat David de dood van Sja'oel en Jonatan heeft vernomen, zingt hij een aangrijpende treurzang waarin hij zijn liefde voor beiden uit. Het lied staat in 2Sam. 1:17-27, en vormt de afsluiting van de Sja'oel-periode in het Sjmoe'el-boek. In het eerste deel van het lied ligt het accent op degenen die worden aangesproken: eerst het volk Israel, dan de bergen van Gilboa, waar Sja'oel en Jonatan vielen, en tenslotte de dochters van Israel, die hij oproept over Sja'oel te wenen. Pas wanneer hij zijn hartsvriend Jonatan noemt valt het accent op David zelf, blijkend uit de ik-vorm die daar voor het eerst wordt gebruikt. Deze regels vormden de emotionele climax. De liefde voor Jonatan is hem *wonderlijker dan de liefde van vrouwen*. Een zinspeling op 24, waar hij de dochter van Israel opwekt te wenen om Sja'oel? Alsof het treuren om Jonatan nergens dieper kan zijn dan in zijn eigen hart. Toch zijn de woorden waarmee hij Sja'oel en Jonatan tezamen gedenkt niet minder roerend: *de beminden en lieflijken in hun leven, ook in hun dood niet gescheiden, lichter dan adelaars, sterker dan leeuwen*. Merk op hoe vaak hij naar vrouwen verwijst, contrasterend met elkaar (de Filistijnse vrouwen tegenover de dochters van Israel), en met het mannelijke refrein dat driemaal voorkomt: *hoe zijn de helden gevallen* (19, 25, 27), de tweede en derde keer met een nadere toevoeging, alsof het leed meer en meer tot hem doordringt. Zit in het lied ook een bedekt contrast met de zegen van Mosjè (Deut. 33:28-29)? Daar wordt van Israel gezegd: *Op hun hoogten* [van de vijanden] *zal je treden* en hier: *Jonatan verslagen op je hoogten*. Daar: *dauw*, hier *geen dauw*; daar *het schild van je hulp en het zwaard van je trots*, hier: *het schild weggeworpen en het zwaard van Sja'oel keerde niet ledig terug*.

Lernen met Tenachon

Bij deze rubriek kunt u het best als volgt te werk gaan: 1. Lees (of in elk geval blader) 1Sjmoe'el een keer door; 2. Bespreek daarna met een of meer anderen (een deel van) onderstaande vragen; 3. Lees tenslotte dit nummer van *Tenachon* in zijn geheel.

Vraag 1: lees 'Sjmoe'el, één boek in tweeën' (p. 39). Waarom heeft de Septuaginta het boek Sjmoe'el in tweeën gedeeld?
Vraag 2: Waarom zou de Septuaginta de scheiding tussen 1 en 2 Sam. juist daar hebben gelegd?
Vraag 3: Waarom zouden de schrijvers van *Tenachon* de scheiding hebben gelegd tussen hoofdstuk 1 en 2 van 2Sjmoe'el?
Vraag 4: Wie zijn de hoofdpersonen van het boek? Waar in het boek treden ze op?
Vraag 5: Waarom zou het boek naar Sjmoe'el zijn genoemd?
Vraag 6: Wat zijn naar uw gevoel de hoofdthema's van het boek?
Vraag 7: Lees 'Thema's en struktuur van het boek' (p. 33-37). Hoe worden hier de vragen 3, 4, 5 en 6 beantwoord?

Vraag 8: Lees 1Sam. 1. Wie is in dit verhaal de hoofdpersoon?
Vraag 9: Aan welke andere verhalen in Tenach doet dit verhaal denken?
Vraag 10: Hoe komt het dat Channa kinderloos is? En hoe komt het dat ze uiteindelijk toch een kind krijgt?
Vraag 11: Waarom zou Penina Channa 'tergen'? Vergelijk verschillende vertalingen van vers 6.
Vraag 12: Bij Sjmoe'els geboorte is de Eeuwige op een bizondere manier betrokken. Wat zegt dat over Sjmoe'el?
Vraag 13: Lees van 'Channa's gebed' (p. 38-39) alinea 4 en 5 ('Hij ondernam – Israels toekomst'). Hoe worden vraag 9-12 hier beantwoord?
Vraag 14: Lees van 'Channa's gebed' alinea 1 en 2 en de laatste drie zinnen. Probeer in uw eigen woorden te zeggen welke rol het werkwoord 'vragen' in 1Sam. speelt.

Vraag 15: Lees 1Sam. 3 in verschillende vertalingen. Noteer de opvallende verschillen.
Vraag 16: Noteer de vragen die u bij dit verhaal zou willen stellen.
Vraag 17: Lees 'De roeping van Sjmoe'el' (p. 40-41). Welke vragen worden hier bij 1Sam. 3 gesteld? Welke van die vragen zijn dezelfde als uw eigen vragen en welke niet?
Vraag 18: Welke antwoorden geeft 'De roeping van Sjmoe'el' op de gestelde vragen?

Vraag 19: Lees Lev. 8:10-12; Num. 3:3; 1Sam. 10:1 en 16:12-13; 1Kon. 19:16; Jes. 61:1. Wie (of wat) worden er in de bijbel gezalfd?
Vraag 20: Wat zou 'gezalfd worden' betekenen?
Vraag 21: Lees 'Zalven' (p. 37) en Y. Aschkenasy e.a. *Geliefd is de mens*, p. 124-125. Hoe worden vraag 19 en 20 hier beantwoord?

Vraag 22: Lees 10:5-12 en 19:18-24. Ga in verschillende vertalingen na hoe daar het werkwoord *hitnabé* (profeteren) wordt vertaald.
Vraag 23: Wat zou het verschil zijn tussen het profeteren van Sja'oel en dat van een profeet als Sjmoe'el?
Vraag 24: Lees 'Groepen van profeten' (p. 34-35) en de eerste alinea van 'Niveaus van profetie' (*Tenachon over de Tora*, p. 313). Hoe wordt vraag 23 hier beantwoord?

Vraag 25: Lees 1Sam. 13 en 15. Welke fouten maakt Sja'oel? Waarom zijn die fouten zo ernstig, dat hem daarom het koningschap werd ontnomen?
Vraag 26: Lees Ex. 17:8-15 en Deut. 25:17-19. Waarom moet 'de herinnering aan Amalek' worden uitgewist?
Vraag 27: Lees 'Amalek' in *Tenachon over de Tora*, p. 418. Hoe wordt vraag 26 hier beantwoord?
Vraag 28: Lees 'Sja'oel en Amalek' (p. 41-42). Hoe worden vraag 25 en 26 hier beantwoord?
Vraag 29: Lees 'De Talmoed over Sja'oel' (p. 44). Maakte Sja'oel volgens dit citaat fouten? Waarom werd hem het koningschap ontnomen?

Vraag 30: Lees 'Heb je naaste lief' in *Tenachon over de Tora*, p. 272. Waarom staat er volgens Ramban in Lev. 19:18 *le-reacha* en niet *et reacha*?
Vraag 31: Lees 18:1-3 en 20:17. Zou hier *le* of *et* staan? Waarom denkt u dat?
Vraag 32: Lees van 'Jonatan en David' (p. 42 en 45) het tweede deel (Jonatan had David lief). Hoe ziet Ramban de liefde tussen Jonatan en David? En hoe Hirsch?

Vraag 33: Lees 1Sam. 24:1-8. Waarom zou David Sja'oel niet doden?
Vraag 34: Lees van 'David spaart Sja'oels leven' (p. 46-47) het eerste deel. Welke antwoorden worden hier gegeven op vraag 33? (DvU)

Colofon

Tenachon verschijnt elke twee maanden.

Uitgever:
B. Folkertsma Stichting voor Talmudica
B. Folkertsma Center for Jewish Studies
Burgemeester Lambooylaan 18
1217 LD Hilversum (035-219406)
Redactie: Eli Whitlau
Abonnementen:
Boekencentrum b.v.
Postbus 29
2700 AA Zoetermeer
(079) 615481
Abonnementsprijs: *f* 70,– per jaar.
Prijs van losse nummers *f* 12,50
Het abonnementsjaar loopt van 1 oktober tot 30 september

© 1987 B. Folkertsma Stichting voor Talmudica